

Kula UNESCO Global Jeoparkı: Türkiye'nin UNESCO Tescilli İlk ve Tek Global Jeoparkı

Kula UNESCO Global Geopark: Turkey's first and only global geopark registered by UNESCO

Tuncer Demir^{*1}, Ahmet Serdar Aytaç²

¹ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya,

² Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa

Öz: Ege Bölgesi'nde İç Batı Anadolu Platoları'nın batısında yer alan Kula Jeoparkı yaklaşık 887 km² alana sahip olup, Manisa İli sınırları içinde yer almaktadır. Gerilme tektoniğinin aktif ve etkili olduğu bir bölgede bulunan Kula Jeoparkı, jeolojik ve tektonik açıdan oldukça karmaşık, jeomorfolojik açıdan ise oldukça zengin yer şekillerine sahiptir. Jeopark Paleozoik yaşlı metamorfik kayalardan (şist, gnays) prehistorik volkanik püskürmelere kadar yer kürenin yaklaşık 200 milyon yıldan fazla jeolojik geçmişinin delillerini barındırır ve bu yönüyle oldukça zengin bir jeoçeşitliliğe (geodiversity) ev sahipliği yapar. Türkiye'nin en genç volkanik sahalarından birisi olan Kula jeoparkı Eylül 2013 itibarı ile Global Jeopark ünvanını almış bu ünvan ile Avrupa ve Küresel Jeoparklar Ağı'nın bir üyesi konumuna gelmiştir. Kula Jeoparkı, Temmuz 2017'de tescilli park statüsünün değerlendirilmesi ve alanın gelişiminin belirlenmesine yönelik olarak UNESCO'nun görevlendirdiği bağımsız gözlemciler tarafından denetimden geçirilmiştir. Bu çalışmada, ülkemizin UNESCO etiketli ilk ve tek jeoparkı olan Kula UNESCO Global Jeoparkı'nın tanıtılması, 2017 denetimi akabinde parkın son durumu hakkında başta Coğrafya camiası olmak üzere yerbilimleri ile uğraşan bütün bilim insanları ve Türkiye'de Doğa koruma ile uğraşan kurumlara bilgi verilesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jeokoruma, Jeopark, Jeomiras, Kula, Volkanizma,

Abstract: The Kula Geopark is situated immediately to the west of the inner West Anatolian plateaus of the Aegean Region, within the borders of Manisa Province. It covers an approximate area of 887 km². The Kula Volcanic Geopark represents a complex geology and geomorphology due to the ongoing active tectonic regime in the Aegean extensional province. The Geopark contains evidence from more than 200 million years of earth history, from Palaeozoic metamorphic rocks to prehistoric volcanic eruptions and is known for being the youngest volcanic region in Turkey. With these characteristics, the Geopark area exhibits a very rich geological diversity. The Kula Geopark, which is one of the the youngest volcanic provinces in Turkey, officially won its European and Global Geopark statu since September 2013. In July 2017, the Kula Geopark was audited by independent observers appointed by UNESCO for the evaluation of the registered park status and expected development since 2013. In this study, we aim to introduce Turkey's first and only geopark recognised officially by the UNESCO Global Geopark Network, and provide information on the latest status of geopark to geographers, earth scientists, and institutions dealing with conservation in Turkey.

Keywords: Geoprotection, Geopark, Geoherritage,, Kula, Volcanism

* İletişim yazarı: Tuncer Demir, e-posta: tuncerdemir@akdeniz.edu.tr

1. Giriş

Dünyanın jeolojik geçmişine tanıklık etmiş, olağandışı görsel özelliği nedeniyle benzerlerinden ayrılan, asla yeniden oluşturulamayacak, değişik nedenlerle yok olma tehdidi altındaki doğal oluşumlar jeomiras olarak kabul edilir (İnan, 2008). Jeolojik geçmişin kanıtı olan fosiller, mineral yatakları, madenler, mağaralar gibi karstik oluşumlar, peribacaları, krater, maar gibi volkanik şekiller ve ilginç jeomorfolojik birim ve yapılar Jeositleri oluştururlar.

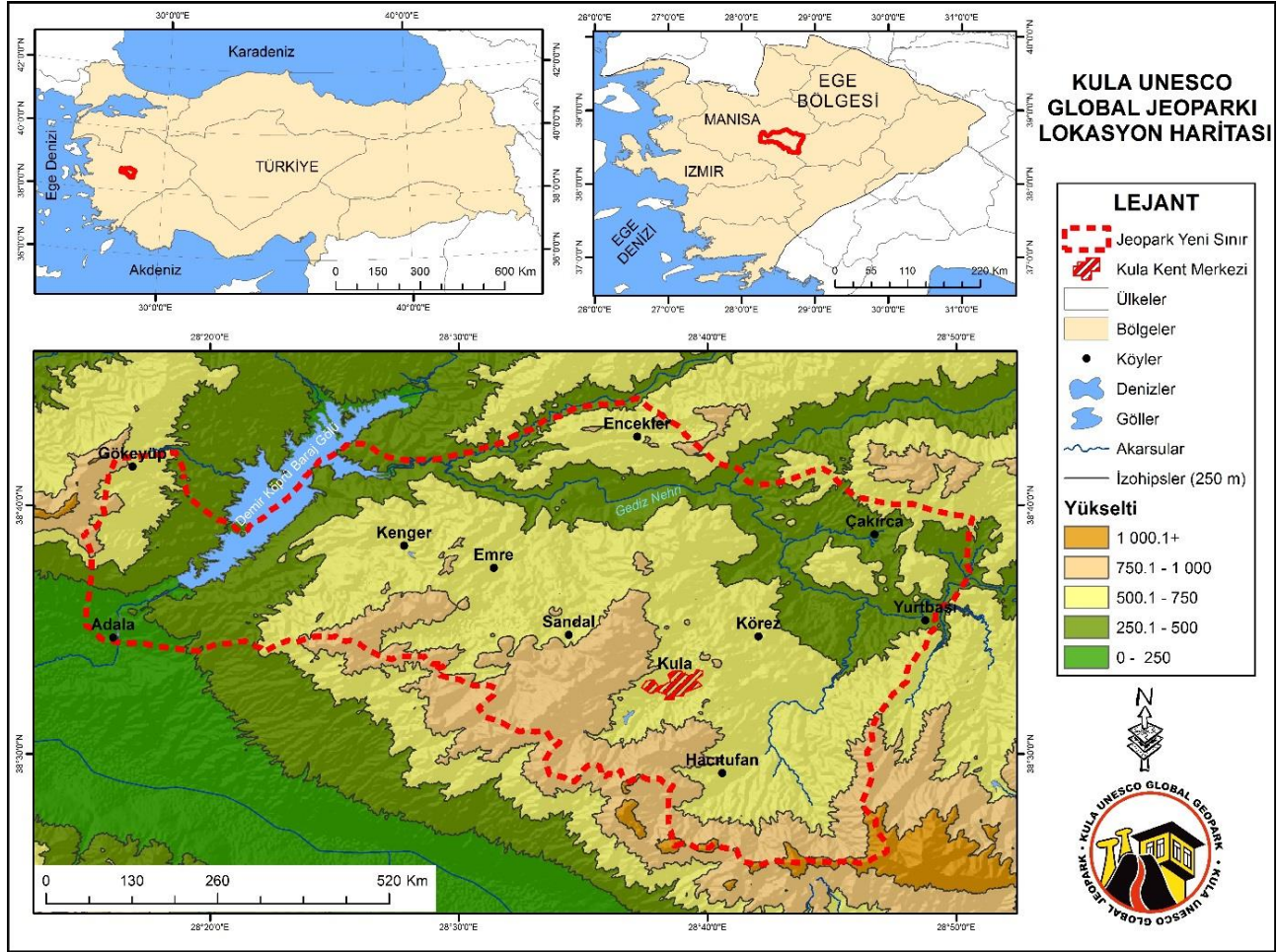
Nadir, estetik, eğitsel, bilimsel ve ekonomik açıdan öneme sahip Jeomirasın (Jeositlerin) kısa mesafeler dahilinde bulunduğu jeoparklar ise; jeo mirası korunurken yöre halkının her açıdan gelişmesini amaçlayan sürdürülebilir kalkınma alanlarıdır. Jeoparkların kuruluş amaçları içerisinde; Jeomirasın korunmasının yanında; Yöre halkının eğitim seviyesinin yükseltilmesi, Yörede bilimsel araştırmaların artması, Yörede turizm ve bağlı yan sektörlerin geliştirilip yöre halkının ekonomik kalkınmasının sağlanması yer alır.

Jeositler ve bunların bir arada ziyaret edilmesine olanak sunan jeopark alanları, ulusal ve uluslararası önemlerinin yanında tüm insanlığın ortak değeri olarak görsel ve bilimsel açıdan öneme sahip alanlardır (Kazancı, 2010; Aytaç ve Bozdağ 2017).

Ege Bölgesi'nde İç Batı Anadolu Platoları'nın hemen batısında, Manisa İli Kula ve Salihli ilçelerinin sınırları dahilinde yer alan Kula Jeoparkı, yaklaşık 887 km² alana sahiptir (Şekil 1). Tektonik ve jeolojik açıdan oldukça karmaşık bir geçmişe sahip sahada en yaşlı birimleri genellikle gnays, şist, ve mermerlerden oluşan paleozoyik yaşlı Menderes masifi metamorfikleri oluşturur. İkinci zamanda Tetis denizinin bulunduğu sahaya deniz altı volkanizmasına bağlı olarak peridotit, serpantinit, radyolarit, çört, çamurtaş mermerlerden oluşan ofiolitik melanjlar yerleşmiştir. Tersiyerde Neojen gölleri ile kaplanan sahada önce flüvyal kökenli sedimanlar bunların üzerine ise gölsel karbonatlı depolar çökelmiştir. Saha Plio-Kuvaterner süresince muhtelif aralıklarla meydana gelen volkanik aktivitelere sahne oluşmuştur (Demir, 2012; Seyitoğlu, 1997). Genel olarak bazaltik lav akıntıları ile kaplı Erken Pleyistosen platoları, lav akıntılarında yoksun olan sahalarda Miyosen yaşta flüviyal depolar üzerinde oluşmuş yaygın kırgıbayır arazileri, Orta-Geç Pleyistosen ve Holosen dönemleri lav akıntılarının geniş alanlara yayıldığı Kula yöresi, günümüzdeki jeomorfolojik görünümünü bölgede etkili olmuş tektonizma, volkanizma, iklim değişimleri ile Gediz Nehri drenaj sisteminin sahada kurulması gibi faktörlerin birlikte etkileri sonucunda kazanmıştır (Westavay vd., 2004; Demir vd., 2012; Maddy vd., 2017). Akdeniz iklimi özelliklerinin etkili olduğu sahadaki doğal bitki örtüsünü ise kızılçamlar ve makiler oluşturur. Ağaç formasyonu içerisinde ayrıca meşeler (*Q. ithaburensis* ve *Q. Cerris*) önemli yer tutar.

Gerilme tektoniğinin aktif ve etkili olduğu bir bölgede bulunan ve Türkiye'nin en genç volkanik sahalarından birisi olan Kula Jeoparkı, jeolojik ve tektonik açıdan oldukça karmaşık, jeomorfolojik açıdan oldukça zengin yapı gösterir. Jeopark Paleozoik yaşlı metamorfik kayalardan prehistorik volkanik püskürmelere dek yer kürenin 200 milyon yıldan uzun geçmişinin delillerini barındırır ve bu yönüyle oldukça zengin bir jeoçeşitliliğe (geodiversity) ev sahipliği yapar. Bütün bu özellikleriyle yer bilimleri açısından adeta üstü acık bir laboratuvar özelliği gösteren saha, volkanik ve karstik şekiller, muhtelif flüvyal topoğrafya örnekleri, erozyonal süreçler ve farklı aşımına bağlı oluşan topoğrafik şekillerin yanı sıra farklı jeolojik zamanlarda oluşmuş litolojik özellikleri birbirinden farklı formasyonlara da ev sahipliği yapar. Kula jeoparkı özellikle yerbilimleri açısından sahip olduğu zengin doğal ve jeolojik-jeomorfolojik özelliklerinin yanı sıra tarihsel, kültürel ve arkeolojik zenginlikleri açısından da Ülkemizin nadide alanlarından birisini oluşturmaktadır. Batı Anadolu da Erken Pleyistosen dönemi insanı el ürünü olan en eski paleontolojik artefaktın bulunduğu Kula jeopark sahasında (Maddy ve diğ. 2015) Prehistorik dönem, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait arkeolojik, tarihsel ve kültürel açıdan büyük öneme sahip çok sayıda eser de

bulunmaktadır. Bu kapsamda, hali hazırda, Kula Jeoparkı'nda 46'sı jeolojik 17'si arkeolojik ve kültürel olmak üzere toplam 63 sit bulunur (Foto 1).

Şekil 1. Kula Jeoparkı'nın lokasyon haritası

Kula Jeopark sahası doğal, jeolojik, kültürel ve arkeolojik zenginliğinden dolayı antik dönemlerden günümüze dek pek çok seyyahın ve araştırmacının ilgisini çekmiş ve onların eserlerine konu olmuştur. Nitekim antik Yunan Coğrafyacısı Strabon'un "Geographica" adlı eserinde Kula'yı "Yanık ülke" anlamına gelen "Katakekaumene" olarak tarif etmiştir. Bunun yanı sıra Keppel (1830), Hamilton ve Strickland (1841), Texier (1862), Bresh ve Premierstein (1891), Washington (1900), Philippon (1914) da eserlerinde Kula'dan söz etmiş araştırmacılardan yalnızca bazılarıdır (Koçman, 2004; Koçman 2006).

Kula jeoparkı, ülkemizin ve Türk Dünyası'nın UNESCO tescilli ilk ve tek jeoparkı, Ortadoğu'nun ise ikinci jeoparkı konumundadır. Bu çalışmada, Kula UNESCO Global Jeoparkı'nın tanıtılması, 2017 denetimi akabinde parkın son durumu hakkında başta Coğrafya camiası olmak üzere yer bilimlileri ile uğraşan bütün bilim insanları ve Türkiye'de Doğa koruma ile uğraşan kurumlara bilgi verilesi amaçlanmaktadır. Çalışma jeoparkın 2017 yılında geçirmiş olduğu denetim sonrası durumunun tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Foto 1. Kula Jeoparkı'nda öneme sahip sitlerden bazıları

2. Kula'nın Jeopark Olma Süreci

Jeopark statüsü uluslararası kabul gören bir kalite sertifikası olup bu statüsü sadece UNESCO Küresel Jeoparklar Ağı'na (GGN) bağlı bağımsız uzman heyetinin incelemesi neticesinde 4 yıllığına verilmektedir. Kula'nın Jeopark ilan edilme sürecinin 10 yıllık bir geçmişi vardır. 2007-2008 yıllarında AB hibe programları çerçevesinde alınan bir proje ile jeopark olma süreci fiili olarak başlatılmış, 2011 yılında uluslararası jeopark kalite sertifikası alabilmek için bir proje birimi oluşturulmuş ve Kasım 2012'de de Global Jeoparklar Ağı'na ilk resmi başvuru yapılmıştır. Mart 2013'de Kula ise Volkanik Jeoparkı resmi olarak Türkiye'nin ilk Global Jeopark adayı olmuştur. Alan ilk defa Haziran 2013'te Global Jeoparklar Ağı uzmanları tarafından denetlenmiş ve Eylül 2013 tarihi itibari ile de Kula Jeoparkı Türkiye'nin Global Jeoparklar Ağı' tarafından tescillenen ilk Jeoparkı olarak kabul edilmiştir. 2015 yılında Küresel Jeoparklar Ağı'nın (GGN) UNESCO çatısı altına girmesi ile "Kula Global Jeopark" Ünvanı, "UNESCO Kula Global Jeopark" olarak değiştirilmiştir. Avrupa'nın 58. Dünya'nın ise 99. Jeoparkı olan Kula UNESCO Global Jeoparklar Ağı içerisinde ülkemizi temsil eden tek jeopark olma özelliğini taşımaktadır.

3. Jeopark Statüsüyle İlk Denetim (2017)

Kula Jeoparkı, Eylül 2013 te resmi jeopark statüsünü kazanması sonrasında, tescilli park statüsünün değerlendirilmesi ve alanın gelişiminin belirlenmesine yönelik olarak Temmuz 2017'de UNESCO temsilcileri tarafından denetlenmiştir. Söz konusu denetim, alanın jeopark alanı olarak tescillenmesinden 4 yıl sonra gerçekleşen ilk resmi denetimdir. İlgili denetim raporu 9 Ocak 2018 tarihi itibari ile Kula Jeopark koordinatörlüğüne tebliğ edilmiştir. Raporun içeriğinde, Kula Jeoparkı'nda Eylül 2013 tarihinden itibaren geçen dört yıllık sürede, jeoparkın geliştirilmesi amacı ile yapılan çalışmaların yeterli bulunmadığı belirtilmiş ve mevcut durum ihtar niteliğinde olan SARI KART derecesi olarak taktir edilmiştir. Normal şartlarda jeoparklar dört yılda bir UNESCO tarafından denetlenirler. Ancak denetim sonucunda performansı yetersiz bulunan ve sarı kart derecesi ile uyarılan jeoparklar son denetim tarihinden 2 yıl sonra (2019 yılı içerisinde) tekrar denetime tabii tutulurlar ve önceki denetimde belirtilen noksanlıklar yerine getirilmediği takdirde ilgili jeoparkın performansı Kırmızı Kart derecesi olarak taktir edilir ve UNESCO Global Jeoparklar Ağı

kapsamından çıkarılır. Kula jeoparkı yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı 2019 yılı Haziran ayı içerisinde UNESCO uzmanları tarafından yeniden denetlenecektir.

Kula jeoparkı'nda Temmuz 2017 de yapılan denetimine ilişkin hazırlanan nihai raporda; 2013 yılındaki ilk değerlendirmede tavsiye edilen hususların kısmen yerine getirilmiş olduğu, Jeoparkın sınırlarının UNESCO tarafından önerilen kriterlere esas alınmadan belirlendiği bu nedenle sınırın yeniden belirlenmesi gerektiği, Jeoparkın bir yönetim planına (Master plan) sahip olmadığı, Jeopark yönetimine finansal serbestlik ve yetki verilmesi gerektiği, Kula divlit çevresine atılan katı atıkların alandan uzaklaştırılması gerektiği, bölge ve jeopark içerisinde UNESCO Global Jeoparklar Ağı'nın görünürlüğünün artırılması gerektiği, sahadaki bilgi - yorum panoları ile müzedeki tabela ve görsellerin yenilenmesi gerektiği, yeni ziyaretçi merkezinin inşa edilmesi ve alandaki mevcut altyapı eksikliklerinin giderilmesi gerektiği, alandaki alt yapının periyodik bakım ve onarımının yapılması ve bu bakım-onarımda yüksek standartın yakalanması gerektiği, alanın turizm master planının olmaması, Global Jeoparklar Ağı ve Avrupa Jeoparklar Ağı'nın etkinliklerine katılım ve diğer jeoparklarla işbirliklerinin artırılması gerektiği gibi hususlara yer verilmiştir. Raporda ilgili değerlendirmenin (2017) Unesco Global Jeoparklar Ağı'nın ilk başvuru değerlendirmesi olsaydı, bazı eksikliklerden dolayı başvurunun reddedilmesinin önerileceği belirtilmiştir.

Denetim sonrası Jeopark yönetimine verilen taslak raporda Jeopark Belediyeler Birliği'nin kurulması, parkın belediyeler birliği tarafından desteklenmesi ve fonlanması ve alt yapıya ilişkin olumlu değerlendirmelere de yer verilmiştir.

4. Jeopark'ın Son Durumu

Ekim 2017 itibari ile Jeopark yönetiminde değişiklik yapılmış, akabinde jeopark ekibi genişletilmiştir. Bu kapsamda Jeopark ekibi içerisinde park yönetimini yönlendirme ve parkı UNESCO'da temsil etmek üzere iki danışman (Coğrafyacı), parkı yönetmek üzere bir müdür (Jeofizikçi), parka ilişkin her türlü haritalama, veri tabanı hazırlama, bunları güncellemek ve yönetmek üzere bir Coğrafyacı, parka ilişkin turizm organizasyonlarını planlama düzenlemek üzere bir turizmci görevlendirilmiştir. Parkın belirli kesimlerinin izlenmesi, güvenlik bakım ve onarım işlerinin yapılabilmesi için aynı zamanda bakım onarım yapabilen 3 güvenlik görevlisi ayrıca istihdam edilmiştir. Park alanında denetim raporunda işaret edilen hususlara ilişkin olarak aşağıda belirtilenler yapılmıştır;

- Park sahasının, kısa, orta ve uzun dönem gelişimine ilişkin ilksel planlar hazırlanmış,
- Parkın daha kurumsal bir yapı kazanması için gerekli öneriler Jeopark Belediyeler Birliğine yapılmış,
- Park alanındaki çöp kutusu, bilgilendirme panosu vs. gibi eksiklikler belirlenmiş giderilmesi için gereken çalışmalar başlatılmıştır.
- Park alanı için yeni ziyaretçi merkezi vb. binaların yapımına ilişkin altyapı çalışmaları başlatılmıştır.
- Park alanının sınırlarının ve yeni jeositlerin belirlenmesine ilişkin adımlar atılmıştır.
- Parkın ihtiyacı olan Yeni Yönetim Planı hazırlandı.
- Park alanına ilişkin turizm master planının hazırlanması için çalışmalar sürmektedir.
- Park WEB sayfasının güncellenmesi ve İngilizce sayfanın hazırlanması süreci devam etmektedir.
- Park alanı dahilindeki katı atık depolama sorunu çözülmüştür.
- Park alanının uluslararası ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin tweening antlaşması yapılmış, uluslararası etkinlik ve toplantılara katılım gerçekleştirilmiştir.
- Park alanı içerisinde UNESCO'nun görünürlüğü artırılmıştır.

5. Sonuç

Türkiye'nin en genç volkanik sahalarından birisi olan Kula jeoparkı ülkemizin UNESCO etiketli ilk ve tek jeoparkıdır. Bu yönüyle ülkemizin tanıtımına önemli katkıları bulunmaktadır. 2017 yılında gerçekleştirilen denetim akabinde saha Sarı kart almış ve alanın 2019 yılında tekrar denetlenmesi ve bu denetim akabinde Global Jeoparklar Ağı içerisinde kalıp kalmayacağına ilişkin nihai kararın verilmesi öngörülmüştür. Kula Jeoparkı'nın ilgili ağ içerisinde bulunması ülkemizin tanıtılması ve UNESCO Global Jeoparklar Ağı içerisinde temsil edilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda 2018 yılından itibaren denetim raporunda belirtilen eksikliklerin giderilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca, denetimin gerçekleşeceği döneme kadar da yapılması gerekenler planlanmış olup; plan aşamalı bir şekilde uygulanmaya konulmaktadır. UNESCO deneticileri tarafından yukarıda belirtilen noksanlıklar giderildiğinde Kula Global Jeoparkı'nın UNESCO Global Jeoparklar Ağı içerisinde kalmaya devam edeceği ve Ülkemiz ve yöre halkının sürdürülebilir ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

Referanslar

- Aytaç, A.S., Bozdağ E., (2017). Nemrut Dağı ve Çevresinin Potansiyel Jeomiras Alanları. Kriter Yayınevi. İstanbul.
- Demir, T., Maddy, D., Veldkamp A., Stemerink, C., Schriek, T., (2012) Batı Anadolu'da Erken Pleistosen Dönemide Global İklim Değişimi, Bölgesel Tektonizma ve Volkanizmanın Kontrolü Altında Gediz Nehri Taraçalarının Oluşumunun Yeniden Yorumlanması. 1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- İnan, N. (2008). Jeolojik Miras ve Doğa Tarihi Müzeleri Bilim ve Teknik Aralık,
- Kazancı, N. (2010). Jeolojik Koruma, Kavram ve Terimler, Jeolojik Mirası Koruma Derneği
- Koçman, A., (2014). Yanık Ülke'nin Doğal Anıtları: Kula Yöresi Volkanik Oluşumları, Ege Coğrafya Dergisi Sayı:13, İzmir
- Koçman A., Kapsız, A., İrdem C., (2006). Kula Yöresi Peribacaları ve Doğal Anıtların Jeoturizme Kazandırılması. Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu.
- Maddy, D., Schreve, D., Demir T., Veldkamp, A., Wijbrans, J.R., van Gorp, W., van Hinsbergen, D.J.J., Dekkers, M.J., Scaife, R., Schoorl, J., Stemerink, M. C., van der Schriek, T., (2015). The earliest securely-dated hominin artefact in Anatolia?. Quaternary Science Review, Volume 109, P. 68-75.
- Maddy, D., Veldkamp A., Demir T., van Gorp W., Wijbrans J.R., Van Hinsbergen D.J.J., Dekkers M.J., Schreve D., Schoorl J.M., Scaife R., Stemerink C., Van der Schriek T., Bridgland D.R., Aytaç A.S. (2017). The Gediz River fluvial archive: a benchmark for quaternary research in Western Anatolia, Quaternary Science Reviews. Vol.166 (289-306)
- Westaway, R., Pringle, M., Yurtmen, S., Demir, T., Bridgland, D.R., Rowbottom, G., Maddy, D., (2004). Pliocene and Quaternary regional uplift in western Turkey: the Gediz river terrace staircase and the volcanism at Kula. Tectonophysics 391, 121-169.